

Papa Eftim'in Kıbrıs Raporu**

Dr. Yasin Cemal GALATA*

Öz

1878 tarihinde Osmanlı Devletinin Kıbrıs adasını İngiliz İdaresine devretmesiyle birlikte Kıbrıs Türkleri için zorlu bir dönemin başlangıcı olmuştur. Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesinin Enosis hedefleri doğrultusunda Osmanlı Devletine ve İngiliz İdaresine karşı farklı dönemlerde ayaklanmalara önderlik etmiştir. 1821 Mora İsyanıyla başlayan süreçle Kıbrıslı Rumlar Megalo İdea ve Enosis idealleri doğrultusunda isyanlara karışmışlardır. 1950'li yılların ortalarından itibaren artan EOKA terörüne karşı Türk kamuoyunda Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri gündemde yer almıştır. Türk Ortodoks Cemaatinin Başkanı Papa Eftim Milli Mücadele döneminde Atatürk ile birlikte hareket etmiş ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulma aşamasında destekleri olmuştur. Papa Eftim 1958 tarihinde dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes'e Türk Ortodoks Cemaati adına gönderdiği Kıbrıs Hakkındaki Görüşleri raporuyla Kıbrıs Türklerinin yaşadığı sorunlarını dile getirmiş. Papa Eftim raporunda tarihsel süreçte Ortodoks mezhebine tanınan imtiyazlara, 1821 Mora İsyanına, aynı mezhebe mensup olduğu dini cemaat önderi Makarios'un Kıbrıs Türklerine yönelik tutumuna değinmiş. Kıbrıs Türklerinin sorunlarına duyarsız kalan Makarios'u kınamış ve dünya kamuoyunun dikkatini Kıbrıs'a çekmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Papa Eftim, Ortodoks Türkler, Kıbrıs, Kıbrıs Ortodoks Rum Kilisesi, Kıbrıs Türkleri.

Giriş

Kıbrıs adası, 1571'de Osmanlı egemenliği altına girmiş ve bu tarihten itibaren yürütülen iskân politikasıyla Türk kimliğini kazanmış. Adanın 1878 İngiliz himayesine girmesiyle Türklere yönelik asimilasyon ve baskı dönemi başlamıştır. İngiltere'nin özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında izlediği Rum taraftarı politika Türklere yönelik şiddetin artmasına yol açmıştır. 1950'li yıllarda ise Kıbrıs adasının Yunanistan'ın bir parçası olmasına yönelik silahlı ve şiddet eylemler yoğunluk kazanmıştır.

** Araştırma Makalesi

* KKTC, Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi, el-mek: yc.galata@gmail.com

1940'lı yıllarda Kıbrıs meselesinin basında daha sık yer almasıyla Türk kamuoyunda Kıbrıs Türklerine yönelik ilgi ve hassasiyet artmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği mitinglerle, basında yer alan haberlerle Türkiye'nin gündeminde Kıbrıs meselesi ve Kıbrıs Türkleri önceliğini uzun yıllar öncelikli konular arasında yerini korumuştur.

Türk Ortodokslarının lideri Papa Eftim Milli Mücadele döneminde Türkiye'nin milli menfaatlerinin yanında yer almış, basına verdiği demeçlerinde ve cemaatine seslenişlerinde Türk milli kimliğini ön planda tutmuştur. 1950'li yıllarda Kıbrıs Türklerine yönelik mezalimin artmaya başladığı dönemde Papa Eftim kendisiyle aynı mezhepten olan Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesinin Başpiskoposu Makarios'u eleştiren bir rapor hazırlamıştır. Raporda Osmanlı döneminde itibaren gayrimüslimlerin özellikle Ortodoksların geçirmiş oldukları tarihi süreçler ve sağladıkları imtiyazlar, İstanbul'un fethi ve Kıbrıs meselesi ele alınmıştır. Papa Eftim'in kendisiyle aynı dini mezhebe mensup cemaat önderine tarihten örnekler vererek Kıbrıs Türklerinin mağduriyetlerini dile getirmiş ve yanlarında yer aldıklarını Türk milli kimliğine atıf yaparak vurgulamıştır.

Papa Eftim ve Türk Ortodoksluğu

Türkler tarih boyunca geniş Avrasya coğrafyasında doğudan batıya göçler gerçekleştirmiştir. Özellikle Karadeniz'in kuzeyinden batıya doğru göç eden Türk boyları Avrupa'nın ortalarına kadar gelerek yurt edinmişlerdir. Ortaçağ döneminde Balkanlara yerleşen Türk boyları Bizans devleti sınırlarına akınlar düzenlemiştir. Bizans Kilisesi yoğunlaşan Türk göçlerine karşı bir misyon yürütmüş ve Ortodoksluk inancını Türkler arasında yaymıştır. Bizans İmparatorluğu'nda Türk asker ve bürokratların sayısı oldukça fazladır (Koçak, 2004, 74). Tarih boyunca Ortodoksluk inancı Türkler arasında Hunlar, Bulgarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar-Kıpçaklar tarafından kabul görmüştür (Anzerlioğlu, 2004, 2).

Bizans devleti VI.yüzyılın başlarından itibaren Türkleri bir yandan Hıristiyanlaştırmaya, askeri hizmetlere almaya ve Anadolu'da iskan etmiştir. Bizans devletinin sınırlarının güvenliği için Anadolu'nun çeşitli yerlerine Balkanlardan Müslüman olmayan Hıristiyan Türkleri iskan etmişlerdir (Ekincikli, 1998, 76-77).

Osmanlı dönemine ait Karamanlılara ait eserlerde; Türk Ortodoksları Türkçe'den başka dil bilmiyorlardı, şiveleri Müslüman Türklerden farklıydı; çünkü Avar, Peçenek, Kuman-Kıpçak Türklerinin şiveleri Oğuz Türklerinden farklıdır (Ekincikli, 1998, 144).

İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinden sonra şehir nüfusunun canlanması amaçlanarak Orta Anadolu'dan Ortodoks Türkler İstanbul'a iskân ettirilmiştir. Karamanlılar olarak da anılan bu topluluğun ibadet dili olarak Türkçe kullanılmıştır. Ortodoks Türkler Grek

harflerini Türkçeye uyarlayarak kendi alfabelerini oluşturmuşlar ve İncil'i de Türkçe'ye tercüme etmişlerdir (Atalay, 2014, 43-44). Karamanlılar Müslüman olmamalarına rağmen gelenek ve görenek itibarıyla Müslüman Türkleri yakından tanıyorlardı, Anadolu'daki Rumlarla da ortak inançlarından dolayı kısmen de olsa İstanbul Rumları hakkında bilgiye sahiptiler; bu yüzden Anadolu'dan getirilen Karamanlılar İstanbul şehrinin Türk İslam kültürüyle bütünleşme sürecinde etkili olmuşlardır (Atalay, 2020, 161).

Ortodoks Karamanlıların Türk kökenlerine olan bağlılıkları Osmanlı sayım defterlerinde ve arşiv belgelerinde görülmüştür. Kayseri, Niğde, Nevşehir, Ankara, Tokat, Sivas gibi Orta Anadolu illerinde Ortodoks Karamanlılarının, Selçuk, Yağmur, Aydın, Karagöz, Yahşi, Doğan, Dursun, Kaya, Akça, Kutlu gibi öz Türkçe isimler kullandıkları 16.yüzyıla ait Osmanlı tahrir defterlerinde tespit edilmiştir (Sakin, 2008, 106).

Batı Anadolu, Karadeniz kıyıları ve Marmara bölgesinde yaşayan Hıristiyan Rumlara nazaran Anadolu'nun içlerinde yoğun, diğer yerlerde ise daha az bir orana sahip olan Ortodoks Türklerin en önemli liderlerinden birisi Keskin Metropolit Papa Eftim olmuştur (Erdal, 2005, 334). Asıl adı Pavli Karahisarlıoğlu'dur. 1884-1885 yılında Ankara vilayetinin, Yozgat Sancağına bağlı Akdağmadeni kasabasında doğmuştur. Tüccar bir ailenin çocuğuydu ve ailesi Karahisarlıoğlu lakabıyla tanınmıştı. Eğitim hayatına kilise okulunda başlamış ve 1918'de Keskin metropolit vekili olarak Keskin'e gitmiştir (Ercan, 1967, 417).

1919 senesinde İstanbul Fener Patrikhanesi'nin Osmanlı'yı işgal edenlerle işbirliği yapması üzerine Anadolu'daki Türk Ortodokslar Papa Eftim öncülüğünde Patrikhane'ye karşı mücadele başlatmışlardır. (Sakin, 2008, 109) Kurtuluş Savaşı esnasında Papa Eftim'in önderliğinde Ortodoks Türkler Çorum, Safranbolu, Isparta, Kayseri şehirlerinden Ankara hükümetine çektikleri telgraflarla Türkçe'den başka bir dil bilmediklerini ve Türk olduklarını ifade etmişlerdir. Milli Mücadele döneminde Ortodoks Türkler Rum Ortodoks Kilisesine karşı bağımsız bir Türk Ortodoks Patrikhânesi'nin kurulmasının önemini vurgulamışlardır (Erdal, 2005, 339). 21 Eylül 1922'de Kayseri'de bir araya gelen Türk Ortodokslar bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesinin temellerini atmışlardır (Ercan, 1967, 422).

Papa Eftim Milli Mücadele'nin çetin dönemlerinde Anadolu'daki Rum Ortodokslara hitaben bir bildiri yayınlamıştır. Eftim bildirisinde; Anadolu Hıristiyanlarını işgal güçlerinin propagandalara inanmamalarını, Fener Rum Patrikhanesi'nin bölücü faaliyetlerine katılmamalarını ve Milli Mücadele safında yer almaaları yönünde tavsiyelerde bulunmuştur (Erdal, 2005, 338). Ayrıca 22 Temmuz 1922 ile 8 Nisan 1923 tarihleri arasında iki sayfalık Ortodoksluk Sadası isminde gazete çıkarmıştır. Milli Mücadeleyi desteklemek amacıyla gazete Osmanlı Türkçesiyle toplam on altı sayı çıkarılmıştır (Biçici, 2017, 457).

31 Mart 1922’de Papa Eftim Ankara’da Meclis binasının önünde Mustafa Kemal Atatürk’ün de hazır bulunduğu konuşmasında tarihten ve İncil’den örnekler vererek Türk Milli Mücadelesinin başarılı sonuçlanacağını ve Atatürk’e tam itimat edilmesinin önemini vurgulamıştır (Atalay, 2014, 50- 63).

Papa Eftim, Yunanistan’la yapılan nüfus mübadelesi sonrasında Anadolu’da Türk Ortodoks cemaati kalmayınca İstanbul’a yerleşerek Fener Patrikhanesine karşı mücadele etmiştir. Aynı zamanda Anadolu’dan İstanbul’a yerleşmiş olan Ortodoksları, Fener Rum Patrikhane’nin zararlı çalışmalarına karşı koruyabilmek amacıyla çalışmalar yapmıştır (Biçici, 2017, 458). Atatürk’ün "*Millî Mücadelede bize bir ordu kadar yardım etti*" sözü Papa Eftim’in çalışmalarının ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir (Ercan, 1967, 416). Eftim yaşamı boyunca Türk kimliğini vurgulamış, Türklere yönelik yapılan saldırılara karşı mücadelesini sergilemiş toplumsal bir önderdir.

Papa Eftim, aşağıda ayrıca değinilecek olan 1958 tarihli Kıbrıs raporunda kendisini şöyle tanımlamaktadır;

“Ben Ortodoks Hıristiyan olarak doğdum. Ana dilim Türkçedir, Rumca, Ermenice, Fransızca, Arapça ve Farsça da öğrenmeye çalıştım. Dinimin ve kilisemin ana dili olan Rumca ile mukaddes kitabımı ezberlediğimden bu dili çok iyi anlarım.

Milli ve dini duygularımın sağladığı, milliyetimin Türk, din ve mezhebimin ise Ortodoks olduğunda beni hiçbir zaman şüphe ve tereddüde düşürmemiştir. Milli, vatani, dini, kutsal vazifemin her şeyden önce doğduğum, yaşadığım yurdumu ve mensup olduğum Türk milletini sevmek, gücümüzün yettiği kadar bu iki mukaddes varlığı korumaktan ibaret olduğuna zerrece şüphem yoktur. Bunu bana Ortodoks din ve mezhebim de kesin olarak emretmektedir.

Ben bir Türk dostu değil, Türk oğlu Türk Eftim’im. Bana Türk demeyip, Türk dostu diyenleri hiçbir surette afedemem. Atatürk’ün ve milli mücadele sonunda biz Hıristiyan Türklerde bütün milletimizle beraber milli istiklalimize kavuştuk ve şimdi övünüyoruz; Ne mutlu Türküm diyene.” (CCA, No:133-870-8, 1958:7)

Papa Eftim bir Ortodoks olarak Türk milletine mensup olmaktan her daim gurur duyduğunu ifade etmiştir. Türkiye’nin yaşadığı sosyal ve politik meselelerde vatanperver tavrını ve kişiliğini göstermiştir. Fener Patrikhanesi tarafından Ortodoks Türk’ü olarak değil de Anadolu Rum’u olarak görülen Karamanlılar başta eğitim olmak üzere çeşitli yollarla asimile edilerek Rumlaştırmak istenmiştir. Papa Eftim Milli Mücadele döneminden vefatına kadar Karamanlıların milli benliklerini korumak için çalışmalar yapmıştır.

Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kıbrıs Olaylarına Etkileri

Kıbrıs adası tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, farklı dinlerin yaşam alanı olmuştur. Venedik dönemine kadar Ortodoksluk mezhebi Ada'da köklü ibadethaneler kurmuştur. Venedik döneminde Kıbrıslı Ortodokslar baskı altında yaşamaktaydı. Venedikliler, çeşitli baskılar ve alaycı tavırlarla Ortodoksluğu tahakküm altında tutmuşlar ve zorla Katolikleştirmeye çalışmışlardı (Göktürk, 2015, 297). 1571 Türk hakimiyetiyle Ada'da silinmeye başlayan Ortodoks kimliği canlanmaya başlamıştır. Osmanlılar devrinde Rum Başpiskopos yalnız ruhani reis olarak kalmamış, verilmiş imtiyazlarla kırmızı mürekkeple imza atarak İstanbul'a dilekçe gönderme hakkına sahip olan en büyük dini cemaat olmuştur (Alasya, 1982, 59).

Türkler Kıbrıs'ı fethettiği zaman, sürgünde olan Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Lefkoşa'ya getirilmiş ve Ortodoks Kilisesi'nin başına geçirilmiştir. Başpiskopos Kıbrıslı Rumların sözcüsü olarak kabul edilmiştir. Ortodokslardan para ve vergi toplama yetkisi de Başpiskoposluğa verilmiştir. Sağlanan imtiyazlarla Kıbrıslı Rum Ortodoks kilise sınıfı zamanla Ada'da Kıbrıslı Türklerden daha çok söz sahibi olmuşlardır (Göktürk, 2015, 298).

1821'de Osmanlı devleti Mora İsyanını bastırmakta başarısız olmuş, Yunanistan'ın bağımsızlığın kazanması Kıbrıslı Rumlara da bağımsızlık heveslerini arttırmış, bu yüzden Osmanlı Devleti Mora İsyanı neticesinde Kıbrıs'ta sert tedbirler almıştır. 1821'de Fener Rum Patriği Mora İsyanını Rumlarda yaşadığı alanlara yaymayı amaçlamış ve Kıbrıs Başpiskoposluğuna isyan planlarıyla ilgili mektuplar göndermiştir. Bunun neticesinde Kıbrıs'ın genelinde yapılan soruşturmalar neticesinde Kıbrıs Başpiskoposu ile Baf, Tuzla ve Girinye metropolitlerinin isyanı teşvik etmekten ötürü idam cezası verilmiştir. Bu tarihi olayın unutulmaması için Ortodoks Kilisesi tarafından Lefkoşa Faneromen Kilisesi'ne yüzü kapalı bir büst koydurarak Sultan II. Mahmud'u protesto etmiştir. Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi Osmanlı Devletine karşı düzenlemiş olduğu 1821 ve 1833 isyanlarında rahip ve papazların önemli rolleri olmuş, kiliseler birer eşkıya yuvası haline dönüşmüştür (Çoruh, 2017, 300-304-306).

Megalo İdea ve Enosis kavramları Kıbrıslı Rumlarda için tarihi öneme sahip kavramlardır. 1821'de yeşeren Megalo İdea'nın yaşatılması ve nesilden nesile aktarılma görevi Rum Ortodoks Kilisesi ve Ortodoks mezhebinin merkezi olan İstanbul'daki Patrikhane üstlenmiştir (Koç, 2006, 7). Megalo İdea'nın ana maddeleri şunlardır; Yunanistan'ın istiklali, Batı Trakya, Selanik, Ege Adaları, On iki adalar, Girit, Batı Anadolu, Kıbrıs, İstanbul'un alınmasıyla Bizans İmparatorluğunun ihya edilmesidir (Alasya, 1982, 61). Enosis kavramı tanım olarak; Yunanca birleşme anlamına gelmektedir. Helen uygarlığının geliştiği ve eriştiği her yerin ilhak edilmesi

biçiminde fikri bir temel sahiptir. Balkan Savaşları'nda ve Girit'in Yunanistan'a ilhak edilmesi sırasında çok sık kullanılmıştır (Hasgüler, 2018, 268).

Kıbrıs'ının yönetiminin İngilizlere geçmesiyle birlikte Rumlar Enosis yolundaki hedeflerine bir adım daha yaklaştıklarını düşünmüşler ve İngiliz idaresini mutlulukla karşılamışlardır (Koç, 2006, 9). Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine geçişini umut ve sevinçle karşılayan Rumların beklentileri kısa zaman içinde hayal kırıklığı ve şikâyetlere dönüşmüştür; çünkü Rum Ortodoks Kilisesinin ve din adamlarının Türk yönetimi altında kazanılan ayrıcalıklarına İngilizler karşı çıkmışlardır (Göktürk, 2015, 304).

İngiliz idaresine geçildikten sonra seçilmiş piskoposların devletten berat alma hakları kaldırılmıştır. 1887'de kraliçe Victoria'nın tahta çıkışının 50. yıl dönümü kutlamaları Rumlar tarafından boykot edilmiş, Ortodoks kiliselerinde din adamları Enosis'i destekleyen konuşmalar yapmışlardır. Kilise tarafından seçilen papazlarının, başpiskoposların özellikle aşırı milliyetçi ve Enosis'e bağlı olmalarına dikkat edilmiştir (Hill, 2016, 423-490).

Kıbrıs'ta ve Atina'da yaşanan Enosis hareketliliğinin en önemli motivasyonu, 10 Şubat 1947 tarihinde imzalanan Paris Barış Antlaşmasıyla Rodos, On iki Ada ve Meis'in Yunanistan'a devredilmesi olmuştur. Kıbrıs Rum halkı İngiltere ve Amerika devlet yetkililerine telgraflar yollayarak Yunanistan ile birleşme isteklerini dile getirmişlerdir (Şahin, 2020, 25).

Rum Ortodoks Kilisesi Kıbrıs siyasetinde her dönem söz sahibi olmaya çalışmışlardır. Rum toplumun üstünde Kilise'nin etkili izleri geçmişten günümüze sürmektedir. 1950'li yıllarda Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesinin Kıbrıs'ta asayişinin bozulmasına ve Türklere yönelik şiddet eylemlerinin bir parçası olmuştur. Makarios'un Ortodoks kilisesine hakim olduğu dönemler Kıbrıs Türk halkının en zorlu süreçleri yaşamasına neden olmuştur.

8 Ekim 1950'de yapılan Başpiskoposluk seçimini kazanan Makarios Rum toplumunun hem dini hem de siyasi lideri olmuştur (Çilingir-Özdemir, 2021, 18). Yunanistan'a sıklıkla ziyaret eden Makarios Atina'da yerel ve uluslararası basına verdiği demeçlerde Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını istemiştir. Aynı zaman da Rumlar adanın Yunanistan'a ilhakıyla birlikte Kıbrıslı Türklerinde daha rahat bir yaşam süreceklerini bu yüzden Enosis faaliyetlerine engel olunmaması gerektiğini de belirtmişlerdir (Koç, 2006, 26-27).

1951 yılının Şubat'ında, dönemin Yunanistan Başbakanı S.Venizelos'un Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi gerektiğini dillendirmesiyle Kıbrıslı Rumları heyecanlandırmış. S.Venizelos'a Kıbrıs'tan ve Yunanistan'ın milliyetçi kesimlerinden tebrik telgrafları gönderilmiştir (Erdem, 2020, 107). 1952 yılında Ada'da Makarios'un teşvik ve önderliğinde Rum gençliğini bir çatı altında toplamak amacıyla Rum Milli Gençlik Cemiyeti kurulmuştur,

bu cemiyetin amacı, Kilisenin direktifi altında Enosis faaliyetini yürütmek olmuştur (Koç, 2006, 67).

18 Şubat 1954'de Halkın Sesi gazetesi Rumların Enosis davasında kilisenin üstlendiği konumu şu şekilde değerlendirmiştir; *“Rum kilisesi her geçen gün Kıbrıs Rumlarını hükümet aleyhine kızdırmakta, binlerce lira sarf ederek Enosis deyip çalmadıkları kapı bırakmamaktadırlar. Hiçbir sosyal birliği, sosyal kuvvet veya sandığı bulunmayan kilise, koyu bir Enosis siyaseti altında Rum kitlesini avlayabilmiş ve bütün servetini bu kuvvetle halktan alarak, Enosisin doymak bilmeyen bütçesini doldurmaya çalışmıştır.”* (Koç, 2006, 41).

Başpiskopos Makarios, Kıbrıs'ta tedhiş ve terör hareketlerini organize etmek ve destek bulmak için sıkça Atina ziyaretleri yapmıştır. Bu ziyaretlerinde Yunanlı politikacılar, din adamları, aydınlar ve subaylarla görüşmelerde bulunmuştur. Kıbrıs'taki terör ve şiddetin sorumlusu olarak görülen Başpiskopos Makarios, İngiliz yönetimi tarafından 1956 Mart'ında Seyşel Adaları'na sürgüne gönderilmiştir. Nisan 1955'den Kasım 1956'ya kadar 196 kişiyi acımasızca katlettiği bilinen EOKA, 14 Mart 1957'de bir anlaşma teklif ederek Makarios'un serbest bırakılması durumunda, şiddeti geçici olarak durdurabileceğini bildirmiştir. Bunun üzerine İngiliz Hükümeti, Başpiskopos'un Seyşel Adaları'ndaki sürgün hayatına son vermiştir (Göktürk, 2015, 328-334). Kilise ve EOKA'nın ortak hareketleri neticesinde Makarios sürgünden geri dönebilmiştir.

Kıbrıs ve Yunanistan'da bulunan kilise temsilcileri Enosis'e dini bir anlam yükleyerek toplum algısında milli bilinci yüksek tutmuştur. 1950'li yılların başında Kıbrıslı Rumlar Enosis'i hayatlarının merkezine almışlar ve taraftarı olmuşlardır. Kıbrıslı Rum radyolar, gazeteler, kahvehaneler, okullar, siyasi partiler, dernekler ve lokaller sürekli olarak Enosis'i gündemde tutmuşlardır. Zaman içerisinde Rum politikacılar, aydınlar, gazeteciler, öğretmenler, din adamları ve önde gelen iş adamları elbirliğiyle çalışarak Enosis'i milli bir davaya dönüştürmeyi başarmışlardır (Şahin, 2020, 28-29).

1821 yılında başlayan Mora İsyanıyla Rumlar tarafından kurulan ayrılıkçı hareketler Kilisenin önderliğinde toplumun geniş kesimlerine yayılmıştır. Muhafazakâr bir toplum yapısına sahip olan Ortodokslarda kilisenin toplumdaki yeri çok önemlidir. Genel itibarıyla Kıbrıs'ta meydana gelen toplumsal karışıklıklarda Kilisenin öncü bir rolü olduğu görülmektedir. Ada'da çıkan her isyanda kilise ve din adamları toplumu örgütlemiş, Rum milli bilincinin her zaman canlı tutulması konusunda cabalar sarf etmiştir. 1950'lerde İngiliz idaresine karşı başlayan ve Kıbrıslı Türklerin mağdur olduğu ayaklanmaların sorumlusu olan EOKA'nın mensupları da kiliseyle yakın ilişki içinde olmuşlardır.

Papa Eftim'in Kıbrıs Raporu

Milli Mücadele döneminde önemli görevler ifa eden Papa Eftim, Kıbrıs Türklerinin maruz kaldığı saldırılara karşı sessiz kalmamıştır. Fener Rum Patrikhanesi'nin lideri I.Athenagoras'a karşı yürüttüğü milli politika dolayısıyla Güneydoğu Anadolu'da Nasreddin Hoca lakabıyla ünlenen İslahiye Müftüsü Mehmet Uyanık ve Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti Kocaeli şubesi tarafından Papa Eftim'e telgraflar çekilmiştir. Telgraflarda Papa Eftim'in vatanperliğinden dolayı derin muhabbet ve takdir topladığı, Kıbrıs davasına olan sadakatinden dolayı minnettarlıklar ifade edilmiştir (Öksüz, 2021, 117).

Papa Eftim'in başkanlığında 1958 yılında İstanbul'da toplanan Türk Ortodoks Cemaati çeşitli kararlar almış ve kararın sonuç bildirgesi kamuoyuyla paylaşılmıştır.

Türk Ortodoks Kiliseleri Başpiskoposu Papa Eftim Erendolom 24.9.1958 tarihinde dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başvekili Adnan Menderes'e hitaben bir beyanname göndermiştir. Beyanname üç kısımdan oluşmaktadır; tarihi kongrenin kararları, asil ve kahraman Türk Milletine ve bütün medeni aleme hitap, sayın basın mensuplarıyla hasbihal. Beyanname konu edilen genel hususlar; İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilişinin tarihsel süreci ve Ortodoks Kilisesine tanıdığı tarihi imtiyazlar, Ayasofya mabedinin Cami'ye çevrilmesi, Osmanlı'nın gerileme döneminde gerçekleşen 1821 Mora İsyanı ve Balkanlarda yaşanan sorunlar, Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri hakkındaki görüşleri raporda yer almıştır.

Papa Eftim tarihi bir dönüm noktası olan İstanbul'un fethi sonrasında Fatih Sultan Mehmet'in Osmanlı tebaası Ortodoks mezhebine tanıdığı yetki ve imtiyazlar için şunları ifade etmiştir;

“Fatih, İstanbul'a girer girmez, asayişini sağladı, yağma, talan ve katli yasak etti. Padişah ilk iş olarak Rum Cemaatinin ileri gelenlerini huzura kabul ederek kendilerine iltifatlarda bulunmuş ve derhal toplanıp patriklerini seçmelerine emir ve müsaade buyurmuştur. Rumlar da kendi örf ve adetlerine göre patriklerini seçmişlerdir. Padişah yeni seçilen patriği huzuruna kabul edip büyük iltifatlarda bulunmuş. Patrik'e bütün dünyaca bilinen imtiyazlarda bahşetmiştir. Ona millet başı unvanını vermek suretiyle bütün dindaşlarının meseleleri üzerinde ona yetkili kılmuştur. Bu geniş imtiyaz ve yetkinin alamet ve sembolü olarak Patrik'e Asayı Musa'yı teslim etmiştir. Patrikhaneye kadar, bir hükümdar gibi teşyi edilmek üzere bütün erkan ve devlet ümerasına emir vermiştir. Ayrıca Patrik'e büyük meblağalar ihsan etmiştir. Rastlayacağı bütün zorluklarda kendisine müzahir olacağını da vaad buyurmuştur. Fatih'in, gerek Patriğin şahsına ve gerek Patrikhanenin manevi şahsiyetine, dolayısıyla Rum cemaatine karşı gösterdiği alicenaplığa karşı ki Bizanslılar bunu akıllarından bile geçiremiyorlardı, Fatih'in bu ihsan ve

lütüfkârlığı sayesinde ki, Batı Katolik kilisesi tarafından bir mücrim gibi koğalanan Doğu Ortodoks Kilisesi Mezhebi, hürriyet ve istiklaline kavuşmuştur. Halbuki, Bizans hükümdarlarının emir ve arzusuna karşı gelen patriklerin azledildikleri, sürgün cezasına çarptırıldıkları, o devrin tarihlerinde yazılıdır.” (CCA, No:133-870-8, 1958:4)

Fatih Sultan Mehmet sonrasında iktidara gelen padişahlar ise Rumlara ve diğer gayrimüslim tebaaya karşı hürmetkâr davranmış, devlet bürokrasisinde birçok görevler verilmiştir; fakat Osmanlı devletinden bağımsızlığını kazanan ilk millet Yunanlılar olmuştur. 1821 Mora İsyanı neticesinde Yunanistan bağımsızlığına kavuşmuştur. Türk devletinin zor dönemlerinde dış devletlerle işbirliğine giren Rum din adamlarını Papa Eftim şu sözlerle eleştirmiştir;

“Fatih Patrikhaneyi sonuna kadar korumuştur. Fatih’in halefleri de aynı yolda devam etmişlerdir. Rumların ve diğer gayrimüslimlerin Vezir, Paşa, Nazır, rütbe ve payeleriyle taltif edildikleri birer bedihi hakikat değil midir? Bir müddet sonra Patrikhane her şeyi unutuvermiş, tarihin minnet ve şükran sayfalarını kapatıp, ona ihanet, desise, entrika sahifeleri ilave etmekten çekinmemiştir. Patrikhanenin Türk hükümetlerine aleyhine olan gizli ve fırsat buldukça aleni faaliyetleri inkâr edilebilir mi? Mora İsyanında Patrikhanenin isyancılarla elbirliği, işbirliği yaptığı meydana çıkıp sabit olunca, patrikin idam cezasına çarptırılmış olması bu iddialarımızın en sağlam delilidir. Hangi devlet vatana ihaneti affedebilir?... İstiklalini kazanmış Yunanistan ise asılan Patriki bir milli kahraman gibi anmış, heykelini dikmiştir.

1914 Cihan Harbinde Türkiye diğer müttefik ülkeler gibi mağlup olunca Türkiye’nin o acı ve zaif günlerinde Patrikhane papazları fırsatı ganimet sayarak, Türk hükümeti ile resmi alakayı kesmişler ve bugün Makarios’un yaptığı gibi Türkler aleyhine açıktan açığa çalışmaya koyulmuşlardır. Milli Mücadele devrinde ise, Yunan ordusuyla işbirliği yaparak kendi vatanlarına karşı ihanet etmekten çekinmemişlerdir.” (CCA, No:133-870-8, 1958:5)

Papa Eftim Kıbrıs’ta başlayan silahlı eylemlerden sorumlu tuttuğu Makarios’un İstanbul’da Fener Patriği Athenagoras ile görüşmelerinin neticesinde olayların şiddetlendiğinin ve Kıbrıs olaylarının genel gidişatı hakkında şu cümleleri ifade etmiştir;

“Milli Kıbrıs davasında, Türk gençliği vazifesini isabetle yerine getirebilmek için tecrübeli büyüklerine danışmak ve hasbihallerde bulunmak yolunu seçmişler ve bu arada Patrik Athenagoras’ı da bir Türk vatandaşı sıfatıyla davet etmiştir. Fakat Athenagoras gençliğin mükerreren vaki ve son derece nazik ve saygılı bu davetlerinin hiçbirine icabet etmediği gibi nezaketen ne bir mazeret beyan etmeye ne de cevap vermeye tenezzül etmiştir.

Patrikhane gibi bir dini müessese asıl vazifesini unutmuş Yunan hükümetinin siyasi emel ve maksatlarına alet olmuş ve olmakta ısrar göstermiştir. Hiç sıklımadan ve çekinmeden taşıdıkları ruhani sıfatı Yunanlılık için taşıdıklarını açıkça ifade etmişlerdir. Kıbrıs işini ihdas etmiş olan Makarios'un Athenagoras tarafından desteklendiğine asla şüphe edilmemelidir. Nitekim Kıbrıs'ta tedhiş hareketleri başlamadan önce Makarios'un İstanbul'a gelerek Athenagoras ile konuşmuş olması son derece dikkat çekici bir olaydır. Makarios'un kilisesi müstakil dahi olsa, Ortodoks kilisesinin merkezi olan İstanbul Patrikhanesinden ve patriğinden izin almadan öyle siyasi mahiyet taşıyan bir işin başına geçmiş olmasına ihtimal verilemez.

Barış ve şefkat meleği olan İsa Mesih'in askeriyim demeyi cüret etmiş olan bir ruhani reisin sebep olduğu cinayetleri medeni alemin ve Hıristiyan dünyasının yüzünü hiç kızartmadı mı? Ben bir Hıristiyan olarak bu cinayetlerden ve böyle bir reisin mevcudiyetinden utanç ve ıstırap duyuyorum. Medeni İngiltere Makarios'u suçlu saymış sürgün etmişti. Bir suçlunun cinayetleri devam ederken af edilip serbest bırakılmış olması hangi hukuk kaidesi ile telif edilebilir? Ey medeni alem, ey Hıristiyan dünyası. Kıbrıs yangınına, işlene cinayetlere, milli kisve altında gizlenmiş bir papazın taassubundan doğan felaketlere seyirci kalmakta hala devam etmek ister misin?"
(CCA, No:133-870-8, 1958:6)

Ayrıca 8 Mayıs 1958 Milliyet gazetesinde yer alan haberde Papa Eftim Kıbrıs meselesi konusunda I.Athenagoras'a cevaplaması gereken bir soru yöneltmiştir; *Kıbrıs'ta Türk bayrağının dalgalanmasını samimi olarak arzu ediyor musunuz?* Türk Ortodoks lideri her fırsattan yararlanarak I.Athenagoras aleyhinde kampanya yürütmüştür (Öksüz, 2021, 117-118). Papa Eftim Kıbrıs'ın tarihi açıdan Türkiye için çok önemli olduğu, milli bir beka meselesi olarak görüldüğü, meselenin çözümü için taksim metodunun uygulanması gerektiğini ileri sürmüştür;

"26 milyonluk Türk milleti tek bir vücut halinde, Kıbrıs meselesine milli bir izzet-i nefis ve bir milli ideal haline getirerek ayaklanmış olarak dünyaya haykırmaktadır; Kıbrıs Türk vatanının emniyet kilidir. Kıbrıs'ın taşı toprağı 60 bin Türk'ün kanı ile sulanmıştır. Vatan emniyeti meselesinde azınlık çoğunluk bahis konusu edilemez. Biz aynı düşünce ile garbi Trakya'yı vaktiyle Yunanistan'a terk etmeyi uygun bulmuştuk. Aynı düşünceyi, Yunanlılardan beklemek, Kıbrıs üzerinde ısrar etmemelerini talep etmek hakkımızdır. Esasen Kıbrıs İngilizlere bazı şartlar altında muvakkaten verilmiştir. Kıbrıs'ın taksimi bir hükümet politikasıdır. Tamamının Türkiye'ye ait olduğu meselesi bir millet isteği, milli idealidir. Taksim bir fedakârlıktır. Bu fedakârlığa dünya barışı için katlanacağız. Birleşmiş Milletler Assemblesinin yüksek manevi varlığında bütün medeni dünyaya, bir Türk vatandaşı ve bir Türk Ortodoks'u olarak son olarak bir daha hitap ediyorum;

Haklı ve haksızı ayırt etmekte dikkatli ve son derece hassas davranan. Hata etmekle dünya barışının, insanlığın sulh ve sükununa zarar vermiş olacaksınız.

Kıbrıs'taki Türk ırkdaşlarımıza yapılan haksız ve yalnız taarruz ve tecavüzün din ve Ortodoks mezhebimize ve insanlığa aykırı görüldüğünden; başta dini siyasete alet edip, bütün kötülüğün müsebbibi olan Makarios'u ve ona uyan Hristiyan adını taşıyan her türlü teşekkülü tel'in etmeye ve medeni aleme karşı bu namertçe hareketin protesto edilmesine ve Türk Ortodoks Cemiyeti almış olduğu heyet kararıyla Kıbrıs Türk Cemiyetinin yanında yer aldığını vurgulamıştır." (CCA, No:133-870-8, 1958:7)

Sonuç

İstiklal Harbi boyunca Türk milletine mensup Karamanlılar diğer ismiyle Ortodoks Türkler Papa Eftim önderliğinde Mustafa Kemal Atatürk ve Ankara hükümetinin yanında yer almışlardır. Papa Eftim Kurtuluş Savaşında sergilediği vatansever politikasını 1958'de dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes'e Kıbrıs Hakkında Görüşleri Raporuyla devam ettirmiş, kendisi gibi Ortodoks din adamı olan Makarois'u ve Rum kilisesini Kıbrıs'ta yaşanan acılı olayların sorumlusu olarak görmüştür. Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi her fırsatta Kıbrıs'ın bağımsız ya da Yunanistan'a bağlanması hususunda çalışmalar yürütmüş, Kıbrıs'ta terörün ve şiddetin artmasına neden olmuştur.

Papa Eftim Kıbrıs Hakkında Görüşleri raporunda tarihten örnekler vererek Türklerin egemenliği altında yaşayan gayri Müslimlere dini, kültürel ve sosyal hakların verildiğinden, özellikle İstanbul'un fethinden, Ortodoks Kilisesine sağlanan imtiyazlardan bahsetmiştir. Papa Eftim dünya kamuoyunu Kıbrıs'ta yaşanan cinayetlere, Kıbrıs Türklerinin yaşadığı acılara seyirci kalmakla suçlamış. Kıbrıs meselesinin taksim yoluyla çözüm bulunabileceğini geçmiş yıllarda demeçlerinde ve raporlarında ifade etmiştir. Ortodoks mezhebine mensup toplum reislerine yönelttiği sorularla Kıbrıs Türk halkının acısına ortak olmuş ve dünya kamuoyu nezdinde Kıbrıs'ta yaşanan olaylarda Türklerin mağduriyetlerinin dile getirilmesine vesile olmak için çalışmıştır. Papa Eftim'in Kıbrıs meselesi hakkındaki 64 yıl önceye ait tespitlerinin ilerleyen yıllarda Kıbrıs Türkleri'nin yaşadıkları mağduriyetler göz önüne alındığında ne kadar isabetli olduğunu canlı tarih gözler önüne sermiştir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri CCA, Fon:30-01, Yer:133.870, 1958.

Alaşa, Fikret (1982). Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğun İliyası ve Kilisenin Tertipleri, Cilt 5, Sayı 49, 59-66.

- Anzerlioğlu, Yonca (2004). Geçmişten Günümüze Türk Dünyasında Hıristiyan Türkler, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, S.73-91
- Atalay, Bülent (2014). Türk Ortodoksların/Karamanlıların Türk Milli Mücadelesine Destekleri ve Maruz Kaldıkları Mübadelenin Türk Kamuoyuna Yansımaları, History Studies, V 6, I 2 19-44.
- Atalay, Bülent (2014). Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923), Ankara, TTK.
- Biçici, Mehmet (2017). Papa Eftim ve Milli Mücadeledeki Önemi, Gaziantep Üniversitesi Journal of Social Sciences, 16 (2), 453-460. DOI: 10.21547/jss.304370.
- Çilingir, Atilla vd. (2021). TMT, İstanbul, Bilge Oğuz Yayınları.
- Çoruh, Haydar (2017). Sultan II. Mahmud Döneminde Kıbrıs, Ankara, TTK.
- Ercan, Hikmet Yavuz (1967). Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi, Cilt 5, Sayı 8, Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara Üni.
- Erdal, İbrahim (2005). Türk Basımına Göre; Ortodoks Türklerin Milli Mücadeledeki Tutumu, S35-36, Ankara Üni. Türk Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 333-343.
- Erdem, Nilüfer (2020). Venizelos Arşivi'ndeki Belgelerle Kıbrıslı Ortodoks Din Adamlarının Enosis'e Yönelik Girişimlerine Örnekler (1914-1954), Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Sayı/Issue: 38, DOI: 10.26650/YTA2020-759296.
- Ekincikli, Mustafa (1998). Türk Ortodoksları, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Göktürk, Turgay Bülent (2015). Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kıbrıs'ta Karar Alma Sürecine Etkisi, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, 30, 295-345.
- Hasgüler, Mehmet (2018). Kıbrıs, İstanbul, Alfa.
- Hill, George (2016). Kıbrıs Tarihi, İstanbul, İş Bankası.
- Sakin, Orhan (2008). Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu, İstanbul, Ekim Yayınları.
- Şahin, İsmail (2020). Düşünceden Eyleme EOKA, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Sayı 37, İÜ, 21-49. DOI: 10.26650/YTA2020-002.
- Koçak, Talat (2015). Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nda Türk Kökenli Bir Komutan: Bardenes Tourkos ve İsyanı, History Studies, Sayı 7, 67-76.
- Öksüz, Hikmet (2021). Fener Rum Patrikhanesi'nde I.Athenagoras Dönemi (1949-1972), Ankara, TTK.

Pope Eftim's Cyprus Report**

Dr. Yasin Cemal GALATA*

Abstract

Orthodox Church paved way to uprisings against the Ottomans and the British Administration at different periods to reach Enosis as main goal. Such ideals like Megali Idea and Enosis also, contributed Greek Cypriots to rebel against dominant forces in the island. During mid-1950s EOKA terror found a place in Turkish Cypriots' daily life. Leader of Turkish Orthodox community Papa Eftim helped Mustafa Kemal Atatürk and Turkish war of independence. As a leader of Turkish Orthodox community, in 1958 Papa Eftim sent a letter of his views on Cyprus to Prime Minister of Turkey Adnan Menderes. Letter was concerned about current situation of Turkish Cypriots in the island. Letter also touched upon concessions of Orthodox community within Turkey, Greek Rebellion and Makarios III's frame of mind towards Turkish Cypriots. Also, in this letter Papa Eftim condemned Makarios III's deafness towards Turkish Cypriots' problems. Letter also aimed to create a international public opinion on Cyprus.

Key Words: Pope Eftim, Orthodox Turks, Cyprus, Greek Cypriot Orthodox Church, Turkish Cypriots.

** Research Article

* TRNC, Cyprus Health and Social Science University, e-mail: yc.galata@gmail.com

Ekler:

VİLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
İSTANBUL
MİSTAKİL TÜRK ORTODOKS KİLİSESİ
BAŞ EPİSKOPOSLUĞU
Merkez: Galata Panayta Kilisesi
Telefon: 4428 10

10.10.1958

T/1

İstanbul 24/9/1958

Sayın

Adnan Menderes

Türkiye Cumhuriyeti Baş Vekili

İ z m i r

Asil ve Necip Türk Milletine hitap eden beyannamemi ilişik -
olarak takdim ediyorum.

Milletimin hizmetine açılan ve Vatan sathında yükselen eserler
kargısında takdirkar hislerimi ishar ederken necip milletimin hizmetin-
de olan sizlere tanrıdan uzun ömür,sihhat ve afiyet dilerim.

Türk Ortodoks Kiliseleri
Baş Episkoposu
PAPA KIRIM BEREKROL

Papa Kırım Berekrol

H1 kibancıl

030	01			133	870	8
-----	----	--	--	-----	-----	---

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GİZLİLİK ARŞİVİ

T/1

Türk Ortodoksları Ruhani Reisi

PAPA EFTİM'in

KIBRIS HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

1958

030	01			133	890	8
-----	----	--	--	-----	-----	---